

NOORDER

Nb

Noorderbreedte, tijdschrift over landschap,
identiteit en duurzaamheid

Plooien in vlak laagland

Land art Park Meerstad

BREEDTE

Noorderbreedte

Dit digitale magazine over Land art Park Meerstad is een overdruk uit Noorderbreedte #3 2020. Fijn dat je er digitaal in gaat bladeren. Word jij ook gedreven door liefde voor het Noorden? Dan maken wij onze onafhankelijke journalistieke publicaties over noorderlingen en hun leefomgeving voor jou! Ons tijdschrift heb je graag in de hand: dan komen de prachtige documentaire foto's en de creatieve vormgeving nog beter tot hun recht. [Word daarom lid en ontvang een jaar lang alle uitgaven van Noorderbreedte voor € 43,50 thuis.](#)

Inhoud

- Introductie
- Interview ontwerpers
- Voorbij een brave nieuwe wereld, essay
- Gedicht Myron Hamming
- A walk in the park, column

- Kijkers:
- Niet te steil?
- Waterrijk gebied
- Tien hectare kunstwerk
- Uithangbord
- Liever meer wilde natuur
- Lopen door een kunstwerk
- Meerstad als bestemming

- I
- II
- XIV
- XXIII
- XXIV
-
- XIV
- X
- XI
- XII
- XIX
- XX
- XXII

Plooien in vlak laagland

Introductie

Deining, die krijg je letterlijk als een kunstenaar een ontwerp maakt voor een park in een doelmatige nieuwbouwwijk. Park Meerstad krijgt geen beeldengalerij, geen object of buitenkunstwerk – het hele park zelf is een kunstwerk. Noorderbreedte brengt op de volgende pagina’s het verhaal van de ontwerpers van Park Meerstad: kunstenaar Jeroen Doorenweerd en landschapsarchitect Mathijs Dijkstra. In een essay plaatst Paul Roncken Meerstad in de Nederlandse bouwtraditie. Hij onderzoekt hoe park en wijk passen in de razendsnelle veranderingen in de manier waarop teams over de hele wereld ontwerpen. Noorderbreedte-verslaggever Bert Nijmeijer dwaalt met verschillende mensen door het net aangelegde park. Je vindt de blikken van deze ‘kijkers’ op de volgende pagina’s, net als de foto’s die Reyer Boxem in de voorzomer maakte.

SPEEL FIETS KLIM ZWEM REN ZON

EN BEWONDER

Interview Tekst Dominic van den Boogerd

Park Meerstad moet je ervaren, zegt kunstenaar Jeroen Doorenweerd, die het samen met landschapsarchitect Mathijs Dijkstra ontwierp.

Op het meer dobberen zwanen, libellen zoemen om ons heen, vlinders fladderen van bloem tot bloem. Als we de top van de heuvel hebben bereikt, maakt een konijntje zich vliegensvlug uit de voeten. Dieren hebben Park Meerstad bij de stad Groningen al weten te vinden. Het nieuwe park is bijna klaar. Het is een zonnige lentedag. Met beide ontwerpers, beeldend kunstenaar Jeroen Doorenweerd (1962) en landschaps-architect Mathijs Dijkstra (1972), verkennen we een lustoord in wording.

Het park is onderdeel van een forse stadsuitbreiding in landelijk gebied, twintig minuten fietsen van de binnenstad. Rond een kunstmatig meer komen ruim 4.800 woningen, een paar honderd zijn al bewoond. Mathijs Dijkstra, oprichter van bureau LAOS Landschapsarchitecten, kreeg de vraag mee te denken over een park van bijna tien hectare: ‘Bureau Meerstad had samen met het Centrum Beeldende Kunst een pitch georganiseerd voor een groot kunstwerk. Daar is Jeroen uit voortgekomen. Hij zei: ik heb geen zin iets te maken om in een park te zetten. We moeten vanuit één gedachte het gehele park vormgeven. Dat was voor mij een nieuwe aanlegroute en dat prikkelde.’ Wie het werk van Jeroen Doorenweerd kent, zal niet verrast zijn – de kunstenaar heeft door heel Nederland werken in de buitenlucht gemaakt, van een museumtuin in Tilburg en een bedrijventerrein in Hoofddorp tot een havengebied op de Maasvlakte. ‘Ik houd ervan werk te maken dat niet plomp-verloren op een locatie wordt gedropt,’ zegt hij, ‘maar dat een relatie heeft met het gebied en daar een extra betekenis aan toevoegt.’

Reusachtige ribbels

Opvallend aan Park Meerstad zijn de reusachtige ribbels in het terrein, een soort kunstmatige heuvelruggen, begroeid met grassen en bloemen, en her en der beplant met bomen. Verder zijn er een zandstrandje, een speeleiland, een betonnen fietspad dat het gebied doorsnijdt, kronkelende wandelpaden, een veld en een pier, maar ook een parkeerterrein. Er is gerekend op toekomstige uitbreiding met een horecavoorziening. Hoe begin je met zo’n ingewikkeld programma van eisen? Doorenweerd: ‘Ik heb al vaak gewerkt met architecten en stedenbouwkundigen. Meestal zit je dan rond een kaart van de bestaande situatie met daaroverheen een vel transparant papier zodat iedereen er met een viltstift op kan krassen. Maar als kunstenaar heb je ook andere middelen tot je beschikking. Voor de aanleg van het meer is grond uitgegraven. Er was dus een grote berg grond. Voor een beeldhouwer is dat interessant. Van begin af aan wilde ik iets doen met reliëf.’ ‘Grondbalans’ is hier het toverwoord, het evenwicht tussen de hoeveelheid af te graven en aan te voeren grond bij bouwwerkzaamheden. Dijkstra licht toe: ‘Voor de heuvels die we wilden maken, hadden we meer aarde nodig. De bodem hier is slap en ongestructureerd – klei op veen, veen op klei. We moesten dus goede grond aanvoeren van elders uit het plangebied. Die moet zich eerst zetten. Dat is een langdurig proces. Je bouwt de hoogte op in lagen, en elke nieuwe laag drukt de lagen eronder verder in elkaar. Er is ook veel grond aangebracht die later weer is weggehaald, om de heuvels hun juiste vorm te geven.’ Heuvels ontwerpen – dat klinkt tegennatuurlijk. Doorenweerd vertelt dat hij heeft gezocht naar een manier om een reliëf te maken dat er niet ontworpen uitziet. ‘Ik logeerde hier in een soort drijvende bungalow. Op een gegeven moment scheen de zon op mijn bed en vielen mij de plooiën in het laken op. Dat was precies wat ik zocht: een reliëf dat ongepland was en op bijna natuurlijke wijze was ontstaan.’ Hij vormde met laken en stijf sel een geribbeld oppervlak dat min of meer strookte met zijn vereisten. Daarvan maakte hij een wasafdruk die nog wat is bijgeschaafd. De hellingen bijvoorbeeld mochten niet te steil zijn, want dan zou de grasmaaimachine omkantelen. De maquette van was vormde de basis voor een digitaal 3D-model. ‘Lawrence Weiner, hè’, zegt Doorenweerd lachend. Hij citeert een tekstwerk van de Amerikaanse conceptualist: ‘*A TRANSLATION OF ONE MATERIAL TO ANOTHER*’. Maar als je dan achter je computer zit, rijst de vraag: hoe dit uit te voeren zodat het goed aanvoelt? Inmiddels zijn we technisch zo ver dat bulldozers een gps op hun bak hebben staan en het werk bij wijze van spreken kunnen uitvoeren als een computergestuurde 3D-printer.’ Dijkstra vond dit de spannendste fase in het creatieve proces: ‘Als je plooiën in een laken uitvergroet, maak je eigenlijk een cultuurlandschap, maar toch ziet het er natuurlijk uit. Ik vind die balans mooi. En de natuur neemt het langzaam over. Er groeit gras op de hellingen, eenden strijken hier neer.’

Foto Bureau Meerstad

Het fietspad snijdt als een lineaal door het golvende terrein

Omdat de wandelpaden nog niet zijn aangelegd, stappen we over de afrastering en struinen we door het hoge gras over de heuvels. Op de top, waar we in de verte de hoogbouw van Groningen kunnen zien, voelen we de wind door onze haren wapperen. In lagere gedeelten, beschut door glooiende flanken, heerst luwte. ‘Mij gaat het om de sensuele beleving van het landschap,’ zegt Doorenweerd, ‘om *good vibrations*.’ Dijkstra wijst erop dat het park voortdurend zal veranderen: ‘Het basismengsel voor de beplanting is ingezaaid, maar moet zich nog uitsorteren afhankelijk van regen, zonlicht en temperatuur. Zo ontstaat een ecosysteem dat zichzelf formeert en van aanzicht verandert als weer andere soorten tot bloei komen.’ Meerstad, een wijk aan glinsterend water, lijkt het exclusieve domein van jonge gezinnen en welgestelde tweeverdieners. Wordt het park de speeltuin van deze buurt? Doorenweerd: ‘De ambitie is dat het ook functioneert als stadspark. Ik hoop dat mensen uit Groningen hier naar het strand komen.’ Dijkstra acht dat haalbaar: ‘Voor het oostelijk deel van de stad kan het een stadspark worden, zeker als er een paviljoen komt.’ Ondertussen worden plannen gesmeed voor de bouw van een basisschool, een supermarkt en een huisartsenpost. De toegangsweg vanaf de ringweg wordt nu aangelegd. Als straks duizenden bewoners in Meerstad staan ingeschreven, zal het stadse karakter toenemen. Anders dan in de rest van de provincie is in en rond de stad Groningen de behoefte aan woningen enorm. Volgens Dijkstra is de vraag niet óf de weilanden tussen Groningen en Meerstad volgebouwd zullen worden, maar wanneer. We lopen over de stoep langs het fietspad dat als een liniaal door het golvende terrein snijdt. Het pad, gebouwd van geprefabriceerde, hagelwitte betonplaten, negeert de hoogteverschillen en ziet er van een afstand uit als een strakke, langgerekte sculptuur. Het ontwerp is afgestemd op een andere bewegingssnelheid dan die van de recreant aan het strand of de automobilist die om het park heen rijdt. ‘Met verschillen in snelheden hebben we rekening gehouden’, zegt Dijkstra. ‘Wat zijn de zichtlijnen van fietsers? Waar is de snelheid van de auto het hoogst? Binnenkort gaan we de wandelpaden uitzetten en bepalen we de uitkijkpunten voor de wandelaars.’

Dienstbare kunst

Doordat er tonnen aarde voor zijn verplaatst, doet het park denken aan roemruchte *land art* uit de jaren zestig. Michael Heizer bijvoorbeeld groef met bulldozers in de woestijn van Nevada een metersdiepe sleuf van bijna een halve kilometer lengte. Het waren de hoogtijdagen van het *dust & diesel*-machismo in de sculptuur. ‘Ik ben een fan van Heizer,’ zegt Doorenweerd, ‘van Robert Smithson en Richard Serra. Ik houd van de grootschaligheid van hun beelden, het krachtsvertoon. Maar zoals zij te werk gingen is niet meer van deze tijd. Tonnen staal neerzetten om je eigen positie in de kunst te markeren, daar zit niemand meer op te wachten. Mijn werk hoeft zich niet op de kunstwereld te betrekken om relevant te zijn. Volgens filosoof Timothy Morton maakt de mens deel uit van een groter ecologisch systeem. Jongere kunstenaars zijn zich daarvan bewust en stellen niet langer hun ego voorop. Dat vind ik super interessant.’ Dijkstra bevestigt de paradigmaverschuiving: ‘De grondhouding is anders geworden, de blik is nu eerder integraal. Wat kunnen wij bieden aan andere systemen opdat die hier kunnen gedijen?’ Een nobele gedachte. Maar is het risico niet dat het kunstwerk, ondanks zijn kolossale afmetingen, in de omgeving dreigt op te lossen en niet langer als sculptuur herkenbaar is? Stellen kunstenaar en landschapsarchitect zich niet al te dienstbaar op? ‘Natuurlijk is het werk dienstbaar,’ beaamt Doorenweerd, ‘maar tegelijk is het radicaal. Niemand wordt een kunstbeleving opgedrongen. Sterker, de ervaring van gebruikers van het park is deel van het werk. We hebben tools uit de kunst gebruikt om een gebied te maken dat geen kunstwerk meer nodig heeft.’ Punt gemaakt. Hoe ziet Dijkstra dat? ‘Als landschapsarchitect ben je in zekere zin altijd dienstbaar: je geeft vorm aan een publiek programma. Tijdens je studie word je gekneed dat op een bepaalde manier te doen. Hier hebben we dat helemaal losgelaten. Dat was bevrijdend. Niet vanuit een programma zoeken naar een passende vorm, maar vanuit de vorm bedenken hoe je het programma zo goed mogelijk kunt realiseren.’

Foto LA05

‘Natuurlijk is het werk dienstbaar, maar tegelijk is het radicaal’

Jeroen Doorenweerd

Beeld Jeroen Doorenweerd

Het werk van beeldend kunstenaar Jeroen Doorenweerd (1962, Terneuzen) ligt ergens tussen sculptuur, design en landschapsarchitectuur in. Hij maakte bijvoorbeeld een interface tussen wal en schip in Lewenborg, verhief een schip op een enorme mast in Hoorn, construeerde een boomhut-woning in eco-dorp Boekel en is bedenker van allereerste installaties. Ook schildert hij en werkt hij met media-technieken. In het Tilburgse museum De Pont (1993) speelde hij al met de ruimte van de tuin door via enkele terughoudende ingrepen de waarneming van de bezoekers te veranderen. Doorenweerd laat het publiek vaak bewust deel uitmaken van zijn kunstwerk.

Zo is Park Meerstad een kunstwerk geworden dat niet direct als kunstwerk valt te herkennen. Misschien hebben Doorenweerd en Dijkstra iets gecreëerd wat kinderen die hier opgroeien zich later zullen herinneren als het decor van hun jeugd. Doorenweerd: ‘Voor mij wordt het pas interessant wanneer je werk deel uitmaakt van andermans ervaring. Vandaag de dag gaat sculptuur niet over onvergankelijkheid en monumentaliteit, maar over interactie en gebruikswaarde.’ Tegenwoordig zijn veel kunstenaars die in de openbare ruimte werken sterk ecologisch georiënteerd. Ook Dijkstra en Doorenweerd hebben zich over het park als ecosysteem gebogen. Via drie uitlopers is het park verbonden met het natuurlijke groen rondom Meerstad. ‘Zie je die gele rietkraag daar?’, vraagt Dijkstra. ‘Daar filtert een helofytenfilter het water uit het meer op natuurlijke wijze.’ De ecologisch rijkste plekken, zegt Doorenweerd, zijn de gradiënten, de overgangsgebieden tussen

hoog en laaggelegen grond, tussen natte en droge gedeelten. ‘Een Duitse professor in de permacultuur leerde mij altijd zo veel mogelijk gradiënten toe te passen.’ De uitvoering is bijna voltooid. Natuurlijk storen de twee zich aan slordigheidjes in de detaillering, maar over het algemeen zijn ze tevreden. Park Meerstad past met zijn weidse, open karakter in de traditie van de Engelse landschapstuin, maar geeft er toch een nieuw gezicht aan. ‘Het is een mooi, samenhangend geheel geworden,’ vindt Dijkstra, ‘de dynamiek van de glooiende heuvels en de strakke vormgeving van de paden versterken elkaar’. Doorenweerd is trots dat het gelukt is ‘de ruimte in één groot gebaar plastisch neer te zetten’. Door de coronacrisis is de feestelijke opening uitgesteld. De konijnen hebben nog even het rijk alleen. •

‘Bevrijdend:
vanuit de
vorm bedenken
hoe je het
programma kunt
realiseren’

Mathijs Dijkstra

‘Niet te steil?’

‘De plooien en bulten uit het laken van de kunstenaar hebben we in een 3D-model gezet; daar hebben ze hoogte en breedte gekregen. Tegenwoordig zijn rupskranen uitgerust met gps, zodat de machinist precies weet waar en op welke hoogte hij is. We programmeren de kraan voor en de kraanmachinist voert het werk uit volgens de lijnen die hij op zijn scherm heeft staan.

In de eerste fase van de werkvoorbereiding keken we naar knelpunten. Waar wilde de kunstenaar bijvoorbeeld veel te steil? Als de eerste de beste regenbui een avontuurlijk wandelpad wegspoelt, heeft het geen zin. Zo hebben wij de scherpe kantjes van het ontwerp afgehaald en het ontwerp vertaald naar uitvoerbaarheid. Het park moet ook te onderhouden zijn. De heuvels moeten niet zo steil zijn dat je ze alleen met de hand kunt maaien. Je wilt niet iets maken waarvan de latere beheerder zal zeggen: “Dat wil ik niet hebben, dat kost te veel geld.”

Toch is het goed om een kunstenaar een spannend ontwerp te laten maken. Want als hij met onze bril had gekeken, liepen de paden allemaal door de laagtes. Dat is het makkelijkste qua onderhoud, maar niet avontuurlijk.’

Kijker

Niels Kruyt begeleidt de aanleg van Park Meerstad. Dat betekent: rekening houden met ontwerpers, opdrachtgevers, bewoners, bulldoermachinisten en natuurlijke krachten.

Foto Bureau Meerstad

‘Waterrijk gebied’

‘Dit gebied valt onder Duurswold. Klei op veen, een gelaagd landschap. Mensen woonden in kleine dorpjes die hieromheen lagen: Harkstede, Slochteren, Garmerwolde. Ze ontgonnen het veen en maakten later het land geschikt voor akkerbouw. Op oude kaarten zie je nog de lijnen van de veenontginning, de ontginningsassen. Het veen is gaan oxideren, daardoor is dit nu een van de laagst gelegen delen van Groningen. Het kenmerkende van dit gebied was de uitgestrektheid. Ten tijde van de ruilverkaveling is hier bos geplant, populierenbossen bij Harkstede bijvoorbeeld. Daardoor is de openheid weg. Ten zuidoosten hiervan heb je de Veenkoloniën, daar is het veen afgegraven, anders dan hier. Er kwam steeds meer water vrij. Eerst liep dat via het Damsterdiep naar zee, maar toen dat niet meer ging, is in de tweede helft van de negentiende eeuw het Eemskanaal gegraven. Doordat het veen inklinkt staat het kanaalwater hoger dan de grond waarop wij nu lopen. De bewoners wonnen de turf hier eerst alleen kleinschalig, voor eigen gebruik. Toen ze het later groter aanpakten, ontstonden er petgaten. Het was een waterig gebied. Dus in zoverre past het hoe de nieuwe wijk hier is aangelegd: huizen bij het water. Misschien dacht de kunstenaar: het is hier zó vlak, mensen hebben behoefte aan beschutting. Er moet hoogte in. Die hoogteverschillen horen natuurlijk niet bij dit gebied. Ze sluiten niet aan bij de geschiedenis, maar dat maakt niet uit. Het is de vraag hoe het uiteindelijk gaat werken, als park. Het is hier een heel gepland landschap. Misschien heeft de kunstenaar daar speelsheid in willen brengen.’

Kijker

Mirjam de Boer is landschapshistoricus en stadsgids voor de VVV. Ze vertelt over de natte geschiedenis van Duurswold.

‘Tien hectare kunstwerk’

Kijker

Vanuit haar waterwoning op het Woldmeer kijkt **Carin Koning** uit op het park.

‘Ik zat vanaf het begin als bewoner in de commissie die een kunstwerk voor Meerstad mocht selecteren. Er lagen plannen voor diverse kunstwerken, maar we kozen unaniem voor dat van Jeroen Doorenweerd. Hij had zo’n prachtig ontwerp gemaakt. Alleen was daarvoor tien hectare grond nodig, want het werd een heel park. Dat is toen geregeld, ik weet niet eens meer hoe. Ik word vaak aangesproken door fietsers en wandelaars. Hoe is het om hier te wonen? Als ik dan vertel over de land art aan de overkant, zijn ze verrast: een park als kunstwerk? Maar je kunt er ook lekker recreëren: wandelen, fietsen, voetballen of relaxen met je picknickmand en je kleedje. Je kunt er genieten van het groen. De ontwerpers hebben namelijk goed nagedacht over de zon- en de schaduwkant, bloemenperken, bomen, struiken. Je kunt nu al zien hoe het park wordt. Het bestaat niet meer uit modderbulten; struiken en bomen komen op. Wij kunnen er nu langsvaren en vanaf het water de plooiën in het landschap ervaren. Erdoorheen fietsen of wandelen biedt een ander perspectief. Vanaf de rondweg krijg je weer andere doorkijken. Ik vind het vanuit alle hoeken erg leuk. Bij het strandje komt een horecagelegenheid. Het lijkt ons fantastisch om met ons bootje naar de overkant te varen en een drankje te doen. Er komt een pier waarvanaf je kunt vissen, een waterspeelplek met stapstenen, er komen sportieve activiteiten. Wij hebben vijf kleinkinderen. Hoe leuk is het niet om met hen naar de overkant te varen, samen op het strand te spelen en een ijsje voor hen te kopen?’

‘Uithangbord’

‘Dit park past in een mooie traditie van landschapskunstwerken die al sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw bestaat. Ik vind het goed dat gemeenten kunstenaars inschakelen voor de inrichting van de openbare ruimte. Kunstenaars zijn daarin vaak net wat vrijer, gekker en inventiever. Dat leidt tot een minder saaie en eenvormige leefomgeving. En misschien geeft het wel extra inspiratie aan de mensen die er verpozen.

Kunst is voor een projectontwikkelaar of een gemeente natuurlijk ook een uithangbord, iets om mee op te vallen. In dit geval met een anders-dan-gewoon-park. Als je het goed doet, kan zo’n kunstwerk een toeristische bestemming worden. In Engeland is dat gebeurd met Northumberlandia, een landschapskunstwerk in de vorm van een liggend vrouwelijk naakt. Zes kilometer wandelpaden lopen over haar hoofd, borsten en heupen. In 2010 maakte Charles Jencks het in opdracht van een projectontwikkelaar. Nu is het een trekpleister.

Kunstenaar Paul de Kort maakt ook van die labyrintachtige parken met plooien en ribbels. Neem zijn Wassende Maan uit 2008, een prachtig doolhof in de Brabantse Biesbosch dat tegelijk een overstromingsgebied is. Of de akker met ribbels die De Kort in 2013 heeft aangelegd tussen Schiphol en Hoofddorp: een landschapskunstwerk dat niet alleen esthetisch is maar ook de geluidshinder van startende vliegtuigen reduceert.’

Kijker

Sandra Smalenburg is kunstjournalist bij *NRC Handelsblad* en schrijver van *Expeditie Land Art*, over landschapskunst in binnen- en buitenland.

VOORBIJ EEN BRAVE NIEUWE WERELD

Natuur is in Nederland wat anders dan een woonomgeving en kunst is wat anders dan ontwerpen, betoogt Paul Roncken. Maar met de handelsgeest van bestuurders en projectontwikkelaars is het mogelijk om de twee te mengen.

Essay Tekst Paul Roncken

Dr. ir. Paul A. Roncken is zelfstandig landschapsarchitect, lector aan de Wageningen Universiteit en provinciaal adviseur ruimtelijke kwaliteit van de provincie Utrecht. Hij promoveerde in 2018 op een tienjarig onderzoek naar de betekenis van het sublieme voor het ontwerp van natuur en landschap: *Shades of Sublime, over het ontwerpen van meervoudige betekenisgeving*. Hij is medeoprichter en bedenker van het digitale participatiemiddel swipocratie.nl en vanaf 2021 directeur van *Nature-college*, een leeromgeving voor natuurrelaties.

De woonwijk is al ruim honderd jaar een enorm succesvol product van eigen bodem. In mijn colleges aan jonge landschapsarchitecten bied ik zo af en toe een quiz aan waarin ik het tijdvak laat raden van een bepaald type woonwijk. Verschillen zijn te herkennen in de indeling van de gevels, aan de opdeling van de straat en aan het materiaalgebruik. De quiz behandelt twaalf tijdvakken verspreid over 120 jaar stedenbouwkundige ontwikkeling. Om de tien jaar is er een nieuw type te herkennen in de Nederlandse straten. Dat is op zichzelf al verbluffend: om de tien jaar een nieuw product, dat al honderd jaar lang. En nog steeds houden bestuurders en projectontwikkelaars vast aan dit decenniaal ritme. Daarbij zijn klassiekers ontstaan zoals het jarendertigwoonhuis in de jarendertigstraat. We staan nu aan de vooravond van een nieuwe periode van woonwijkmania. Het rijk wil tot 2030 initiatief nemen om 1 miljoen woningen te bouwen. Het zal nog zeker drie decennia duren voor die er staan, wat dus naar verwachting drie nieuwe stijlprincipes gaat opleveren. Daarom is het relevant om het product ‘woonwijk’ tot intellectueel democratisch eigendom te maken. We moeten ervan doordrongen raken dat we met een huis niet alleen een stukje privédomein huren of kopen, maar onze nationale cultuur vormgeven – waarbij deze cultuur een geheel eigen, mogelijk zelfs identiteitspolitieke geschiedenis kent. Zoals Zweden en Duitsland met hun staalindustrie auto merken produceren, zo produceert Nederland vanuit schaarste aan land micro-maatschappijen in de vorm van woonwijken.

Wat is hierbinnen de rol van de kunstenaar en Kunst met een hoofdletter? Internationale critici beoordelen Nederlandse kunst vaak als te conceptueel en te weinig ambachtelijk. Dat geldt zeker voor kunst in de openbare ruimte. Als kunstenaar en als commissie beeldende kunst heb je je te voegen naar een *brave new*

world in aanbouw. Daar moeten kunstenaars behoorlijk veel lenigheid voor tonen en ze moeten conceptueel meedenken in lijn met het openbaar product.

Maar onder het mom van Kunst mag je wel afwijken van het streven naar soberheid en doelmatigheid, de Nederlandse ontwerpmorees. Dat weet ik uit eigen ervaring en ik kreeg dat bevestigd in een gesprek met Mathijs Dijkstra, de landschapsarchitect van Park Meerstad en woonwijk Groenewei. In expressieve zin heeft Kunst het mogelijk gemaakt om dit nieuwe Groningse park boven het maaiveld te laten uitsteken, letterlijk. Opgroeiende kinderen kunnen er veilig verdwijnen in de plooien van Moeder Aarde, bloemenboeketten plukken die inheems zijn zoals in de tijd van de Verkade-albums en hun weg als met een onzichtbare hand terugvinden via het centrale witte pad. De kunstenaar, Jeroen Doorenweerd, heeft de rol mogen spelen van een natuurkracht, onbesuisd, onnavolgbaar maar betoverend. De landschapsarchitect heeft hiermee een danspartner gekregen die veel woester is dan het agrarische landschap om de woonwijk heen. Hij heeft maar een rechte streep hoeven trekken door de deining van de kunstenaar, daarbij alle aangesneden heuvels doen stollen in wit beton. Park en Kunst vormen al sinds de Renaissance een ongelooflijk sterk koppel. Vaak combineert een alzijdige ontwerper beide. In onze tijd en zeker onder de Nederlandse identiteitspolitiek heb je nog altijd een beroepsmatige kunstenaar nodig om een ontwerp alzijdig te maken. Zo is het dan maar. Maar deze scheiding heeft dus ook een andere reden. Om de grens van soberheid en doelmatigheid – het Nederlands maaiveld – te doorbreken, is een spel nodig met de autonomie van de kunstenaar, een kunstbudget en een door kunst bevrijdde beeldtaal.

Toen en straks

In grote lijnen is de rol van kunst binnen een team van ontwerpers in de loop van een eeuw

verschoven van een sociaal-economisch project naar een beleggingsproduct. Het vroeg-modernisme (1900-1940) wilde nog een evenwichtige en sociale welvaartsstaat helpen vormgeven. Het wilde een gesamtkunstwerk maken, met een parkachtige openbare ruimte, ingevlochten sociale voorzieningen en hoeken of pleintjes waar het midden- en kleinbedrijf een logische aanloop kon verwachten van bewoners. Het midden-modernisme (1940-1980) scheidde woonstraten van winkels en sociale voorzieningen. Het schiep een overdaad aan parkeergelegenheid en kijkgroen met ruimtelijke sculpturen. Het laat-modernisme hanteerde vooral onder invloed van de landelijke vinex-opgave (1990-2010) een meer integrale benadering op een regionale schaal. Bijvoorbeeld door ontwerpopgaven voor water, natuur, openbaar vervoer of een fusie van gemeenten te combineren. Het aanstaande tijdvak (2020-2050) zal een vergelijkbare integrale benadering kennen. Richtinggevend is energie lokaal opwekken en opslaan, hittestress bestrijden en een gezonde leefstijl stimuleren met meer beweging en meer lokaal geproduceerd voedsel. Dat valt ook te zien aan de ontwikkeling van toonaangevende woonwijken in China.

China achterna

Wat is, met al deze *larger than life* ambities, nog de rol van de beeldend kunstenaar? Ik verwacht dat hij nog wel een tijdje zal moeten strijden tegen het ideaal van sober- en doelmatigheid. Maar als China de voorbode is van ontwikkelingen zoals de USA dat lang was, wachten ons andere tijden. Lees de hilarische roman *Grand Hotel Europa* van Ilja Leonard Pfeijffer. Daarin past de nieuwe Chinese eigenaar (en belegger) het oude hotel onbesmuikt aan aan de vette clichés uit de Europese geschiedenis, zonder oog te hebben voor de subtiele betekenisgeving van lokale identiteit. Dan kan het zijn dat kunstzinnige overdrijving juist de hoofdvorm wordt, op zoek naar de ultieme expressie van een nieuw soort ecomodernisme. Maar dat kan alleen als die paar rijken op aarde Nederlandse

woonwijken als een goede mondiale belegging zien. Zoniet, dan zal het een harde dobber blijven om voorbij soberheid en doelmatigheid iets te ontwikkelen wat past in de onzekere budgetten van onze eigen economie. Zoals ook de roerige voorgeschiedenis van Meerstad laat zien (wat rond 2001 een megawijk van ruim negenduizend woningen zou worden, werd na de financiële crisis in 2008 een groot verlies voor met name de overheid). Hoe ver staan we af van een post-vinex-tijdperk met een nieuw-expressionistische rol van de kunstenaar? In theorie kan het nog in de nieuwe delen van Meerstad. Een historisch detail toont dat het twintig jaar geleden al gekund had: een onderzoek van Wageningen Universiteit uit 2002 laat zien dat er gestudeerd is op een multifunctionele stadsuitbreiding, inclusief landbouw (Alterra 2002: *Meerstad met of zonder landbouw?*). Daarmee zou Meerstad zelfs China te vlug af zijn geweest. Ook sleutelt Studio Roosegaarde al ruim vijftien jaar aan een verregaande vermenging van technologie en openbare ruimte, om daarmee serieuze klimaatproblemen op te lossen. Kunstenaar Paul de Kort heeft samen met ontwerpbureau H+N+S een 33 hectare groot park ontworpen bij Schiphol dat serieus geluidsoverlast vermindert (park Buitenschot). Studio Marco Vermeulen maakt in Brabant ondertussen snel furore met zijn plan om Brabantse bossen aan te planten en te beheren om er vele huizen van te bouwen. Op de veengrond rond Meerstad is meer dan genoeg lisdodde te telen om huizen te isoleren en daarmee een relatie te leggen tussen de woonwijk en een productief landschap eromheen. Kunst ingezet als serieus geïntegreerde discipline om opgaven te verbreden. Regionaal bouwmaterialagebruik, slimme technologie en het oprekken van het begrip ‘park’ naar ‘voedselnetwerken met korte ketens’ vormen het laaghangende fruit voor een intensieve verwevenheid van ontwerp, kunst, ambacht en technologie. Hiermee kunnen de tijden van een geïntegreerd Berlage-atelier weer gaan herleven. Op naar de roaring twenties van de 21e eeuw! •

‘Liever meer wilde natuur’

Kijker

Jammer dat Park Meerstad de natuur niet meer omarmt. Dat zegt **Marco Glastra**, inwoner van Meerstad en in het dagelijks leven directeur van Het Groninger Landschap.

‘Het park is vooral een kunstwerk, ontstaan op de tekentafel. Ontwerp lijkt boven functionaliteit te gaan, vorm boven inhoud. Het is een vrij steriel park en helemaal niet rijk aan diversiteit. Er is hier jaren met grond heen en weer gesleept. Het kan allemaal in de loop van de tijd nog goed komen natuurlijk, over tien jaar sta ik hier misschien een heel enthousiast verhaal te houden. Ik heb veel liever een spontane ontwikkeling in plaats van zo’n strak ontworpen park. Schep gewoon de randvoorwaarden waarna de natuur het overneemt. Zo’n betonnen element kost ook nog eens handenvol geld. Mijn voorkeur gaat uit naar een park waar de natuur ruimte krijgt. Een park waarin je kunt dwalen en je laten verrassen. Ik had liever een plek gehad die rijk was aan overgangen, oevers en randen. Met inheemse bomen, struiken en bloemen, een paradijs voor insecten en vogels. Als je het park vanuit een ecologische blik had ontworpen én je het beheer daarop had afgestemd (niet schoffelen en eindeloos grasmaaien), dan hadden steilrandjes en zandhellinkjes biodiversiteit kunnen toevoegen voor oeverzwaluwen, wilde bijen et cetera. Dan had je het park “het paradijs” kunnen noemen en alle kinderen van de basisschool kunnen meenemen voor de buitenlessen in de natuur. Verderop, buiten het park, is een ecologische verbinding. Die is prachtig; lekker ruig en het barst er van de bloemen en insecten. Daar kunnen kinderen spelen, daar mag je doen waar je zin in hebt, daar voel je je vrij. Hier voel je je gevangen in de gedachte van de ontwerper, waar je je als gebruiker in moet voegen. Dat roept bij mij weerstand op. Voor mij staat het park symbool voor de gespannen relatie tussen Meerstad en de natuur. Stedenbouwkundig is het dik in orde. Mooi ruim opgezet met veel water en groen. Maar met spontane natuur hebben de opdrachtgevers moeite, ze zijn bang dat de natuur de woningbouw in de weg zit of voor overlast zorgt. Grote gebieden worden continu geklepeld om ervoor te zorgen dat er geen veldleeuwerik gaat broeden. Het heeft natuurlijk ook te maken met wet- en regelgeving en de fase waar Meerstad nu inzit: bouwen, bouwen en nog eens bouwen.’

‘Lopen door een kunstwerk’

‘Het park biedt op het eerste gezicht een Teletubby-landschap. Lieflijk, onschuldig, er zit niets engs in. Het fietspad doorsnijdt de heuveltjes, letterlijk. Als het goed is komen er nog paden die er weer overheen gaan. Zo heb je verschillende lagen. Van bovenaf heb je een interessante compositie, die tegelijk functioneel is. Het is juist met opzet niet zo overzichtelijk, denk ik, zodat er verrassingselementen inzitten en alles niet in één keer te overzien en te doorgronden valt.

In plaats van dat het aan de muur hangt, is dit een werk waar je als toeschouwer als een mier midden inzit. Je ontdekt het door erdoorheen te lopen. Dan ervaar je de beeldelementen zoals structuur, compositie, kleur en textuur. De bomen, de struiken, het gras en de bloemen contrasteren met het beton en grind van de paden. Daaroverheen komt het natuurlijke, draaiende licht, dat het werk steeds weer anders laat verschijnen.

Wat eerst alleen een visuele aangelegenheid was – een schilderij of beeld – is een ruimtelijke, fysieke, tactiele ervaring geworden, en misschien zelfs een olfactorische, omdat je het gras en de begroeiing straks kunt ruiken.

Je kunt het werk op verschillende manieren ontdekken: snel erdoorheen over het beton fietsend of langzaam hobbelen en knarsend over de grindpaadjes lopend. Je kunt er ook bij gaan liggen of je al sportend afbeulen. Door die heuvels krijg je steeds een andere blik op het werk, van bovenaf, of beschut, bijna verstopt tussen de rimpels. Zo lijkt de kunstenaar met de verwachtingspatronen van de gebruikers te spelen, die op een vriendelijke manier te doorbreken, zodat de bezoeker het gebruik met zijn eigen creativiteit en verbeelding verder invult. Het leuke aan zoiets is, is dat het je anders naar het landschap doet kijken. Als het goed is, maakt kunst dat je beter gaat kijken, meer onderzoekend. Dat is een grote meerwaarde.’

Kijker

Een door een kunstenaar gemaakt landschap ontstijgt als het goed is het louter functionele, zegt conservator **Sue-an van der Zijpp** van het Groninger Museum.

‘Meerstad als bestemming’

Kijker

Stadsbouwmeester **Jeroen de Willigen** hield zijn hart vast. Maar de kunstenaar is met vlag en wimpel geslaagd.

‘Waar Meerstad behoefte aan heeft, is om niet alleen een woonwijk te zijn, maar ook een bestemming. Dat is met dit park buitengewoon goed gelukt. Dit is niet alleen bijzonder voor de bewoners en de mensen uit de stad, maar ook voor Nederland. Hier is een park gemaakt zoals je nergens aantreft. Zo interessant dat je ook vanuit de stad zegt: daar gaan we heen.

Wat ik in het begin spannend vond, is de relatie tussen kunst en bruikbaarheid. Dit is tenslotte een idee dat zijn gelijke niet kent. Ik kan nu zeggen: de kunstenaar is daar met dit ontwerp supergoed in geslaagd. Naast de Hoornsche Plas, het Noorderplantsoen en andere groene zones heb je nu Park Meerstad. Al die plekken hebben hun eigen identiteit. Je kunt kiezen waar je heen gaat. Voor de stad vormt het een mooie toevoeging; je wilt niet een tweede Noorderplantsoen aanleggen – dat is er immers al. Misschien is Park Meerstad niet supergroot – het kan altijd groter natuurlijk – maar de ruimte is wel heel goed gebruikt. Ook door de combinatie met het water. Door deze inrichting zal het voor de hele stad een aantrekkelijke plek worden.

Meerstad ligt aan de rand van de stad; even verderop begint de wildernis. Dit park op deze plek is juist interessant vanwege de stedelijke inrichting. Ik vind het belangrijk dat we in de stad goede groene plekken maken waar mensen graag naartoe gaan om buiten te zijn. Stedelijk groen is een krachtig wapen tegen klimaatverandering. Het verleidt mensen om uit de auto te stappen en te gaan fietsen; dat draagt bij aan de gezondheid en het geluk van bewoners. Groen is goed voor de stad en voor de mensen.’

Gedicht

Myron Hamming

Foto Studio Plakband & Pepijn van den Broeke

noem het spelen, noem het vrij zijn, noem het rollen in het gras
of noem het jong geleerd om hopelijk nooit oud te vergeten, het kind in jou dat nooit stopte met spelen
vergeet dat je naar huis moet wanneer het licht op straat weer aanspringt
denk terug aan je eigen kindertijd en wat weet je daar nog van?

herinner je, moeders gifgroene nachtmerries in je spijkerbroek
herinner je, hoe goed je was in verstoppertje? Hield jezelf zo goed schuil dat je wist te verdwalen in je ouders achtertuin
herinner je, hoe je het dauw betrapte te gaan liggen op het gras, dat je buiten bleef tot de avond nog maar één tel over had

dus speel alsof je vergat dat óók morgen weer een avond brengt
slijt de plooiën van dit land tot het groeven worden
rol velden in alle vroegte aan elkaar tot de zon haar laatste licht uitperst
je verste herinnering kon even goed je verhaal van gister zijn
zo herinner je, de belofte aan het kind in jou, dat weigerde te stoppen met spelen
zo herinner je, hoe je speelt, zo vrij als een kind maar spelen kan

Column Tekst Merel Melief

A walk in the park

‘Je zou weleens in een tijd van massale uitroeiing kunnen leven’

Met deze quote begint hoofdstuk één van *Ecologisch wezen* van Timothy Morton. Nee, dat is geen boek om vrolijk van te worden en je vindt er ook al geen kant-en-klare oplossingen in. En toch gaf het lezen van dit boek mij hoop. Niet de naïeve hoop van ‘alles komt goed’. Maar meer: ‘oké, als dit is waar we staan, moeten we met z’n allen veranderen.’ En omdat het moet, geloof ik ook dat het kan – dat hebben we de afgelopen maanden wel gezien.

Morton bekritiseert de manier waarop we de ecologische crisis benaderen: met cijfers en feiten, druk op zoek naar oplossingen. Daar ligt de oplossing niet want praktisch weten we allang wat we kunnen doen. De vraag is: waarom doen we het niet? De oplossing ligt volgens Morton niet in de eerste plaats bij het handelen – elke individuele handeling is statistisch onbetekenend – maar in een omslag in het denken.

Klinkt simpel toch? Maar het gaat wel om een manier van denken die 12.500 jaar geleden is opgekomen. Dat is namelijk het moment waarop Mesopotamische boeren de wereld opdeelden in natuur, cultuur, mens en dier. Er daar ligt precies het probleem. We zijn daardoor vergeten dat we zelf onderdeel zijn van de ecologie. We zijn ecologie, niets aan ons is exclusief menselijk (niet onze vingers, longen of ons celmetabolisme).

Nu las ik het boek tijdens mijn zwangerschapsverlof. En die boodschap kwam binnen, want juist in die periode ervaar je hoe dicht je nog bij de natuur staat. Dat bewijst meteen een ander belangrijk punt van Morton,

namelijk dat we alleen weten hoe dingen in relatie tot ons zijn en niet hoe ze in zichzelf zijn. Zoals ik het boek meteen relateer aan datgene wat zich in mijn wereld afspeelt.

Wat we ons dus moeten realiseren, is dat we de ecologische crisis niet als een *‘puppet master’* onder controle kunnen krijgen. Wij zijn er zelf onderdeel van, sterker nog: we hebben er een symbiotische relatie mee. Die relatie moet hersteld worden voordat we ‘oplossingen’ gaan bedenken.

Het boek van Morton is een intellectuele aanpak om te begrijpen dat de mens ecologie is. Maar wie naar buiten gaat kan misschien wel hetzelfde ervaren. De menselijke hand is in Nederland bijna overal terug te zien. Kijk naar Park Meerstad. Wie is de baas over de ervaring die de bezoekers daar straks hebben? Zien zij het ontwerp, de natuur, een speelruimte of hardlooplek? Dat veelvoud aan ervaringen zegt meer over het park dan feiten over de oppervlakte en de hoeveelheid gras die er te vinden is.

De verscheidenheid aan ervaringen kan ons leren hoe we onderdeel zijn van iets groters. Zoals Morton zegt: ‘Het probleem met ecologisch bewustzijn en ecologisch handelen is niet zozeer dat het ontzettend moeilijk is, maar dat het al te gemakkelijk is.’ Die ervaringen zijn er, maar dan moeten we wel het idee loslaten dat we alles onder controle kunnen krijgen. En laten de meesten van ons (mijzelf inclusief) daar nou juist zo van houden. Misschien moeten we klein beginnen. Waar kun jij deze zomer de controle weleens loslaten, om meer te kunnen ervaren? •

Nb

Park Meerstad

Dit tien hectare grote *land art park* is in 2020 opgeleverd.

Opdrachtgevers Park Meerstad

Bureau Meerstad
Centrum Beeldende Kunst Groningen
Gemeente Groningen

Concept en ontwerp Park Meerstad

Jeroen Doorenweerd
LAOS Landschapsarchitecten

Realisatie Park Meerstad

Management uitvoering – InVra plus
Grondwerk en plaatsen elementen fietspad –
Bouwmij Beerzerveld
Betonleverancier prefab fietspad – Vrijenban
Zuidbroek
Groenaanleg – SIGHT Landscaping Eelde

Leden kunstcommissie

Ankie Boomstra – CBK Groningen
Jan Samsom – CBK Groningen
Carin Koning – bewoonster
Aaldert de Vrieze – InVra plus
Robert Leverman – Bureau Meerstad
Lynke Koopal – Gemeente Groningen

Noorderbreedte

Word jij ook gedreven door liefde voor het Noorden? Dan maken wij onze journalistieke publicaties over noorderlingen en hun leefomgeving voor jou! Je vindt ze in ons tijdschrift dat we graag bij je thuis bezorgen en op onze website. Noorderbreedte bestaat dankzij abonnees en donaties. Word lid (via onze website) en ontvang een jaar lang alle uitgaven van Noorderbreedte voor € 43,50 of stort een bijdrage op noorderbreedte.nl.

Zakelijke leiding

Erik Moesker
erik@noorderbreedte.nl

Hoofredactie

Merel Melief
Ineke Noordhoff

Redactie

Kim van Dam, Rieja Raven, Mark Sekuur,
Maartje ter Veen, Leonie Wendker en Dien
Wiersma-den Engelsman

Eindredactie

Maarten Meester

Fotografie

Reyer Boxem, Jeroen Doorenweerd, LAOS
Landschapsarchitecten, Bureau Meerstad en
Studio Plakband & Pepijn van den Broeke

Grafisch ontwerp

Shootmedia

Font

Agipo – radimpesko.com

Auteurs

Dominic van den Boogerd, Merel Melief, Bert
Nijmeijer en Paul Roncken

Lithografie en druk

Drukkerij Tienkamp, Groningen

Betrokken bij het Noorden Jij ook? Word abonnee!

noorderbreedte.nl